

Ermənistanın toponimik cinayətləri

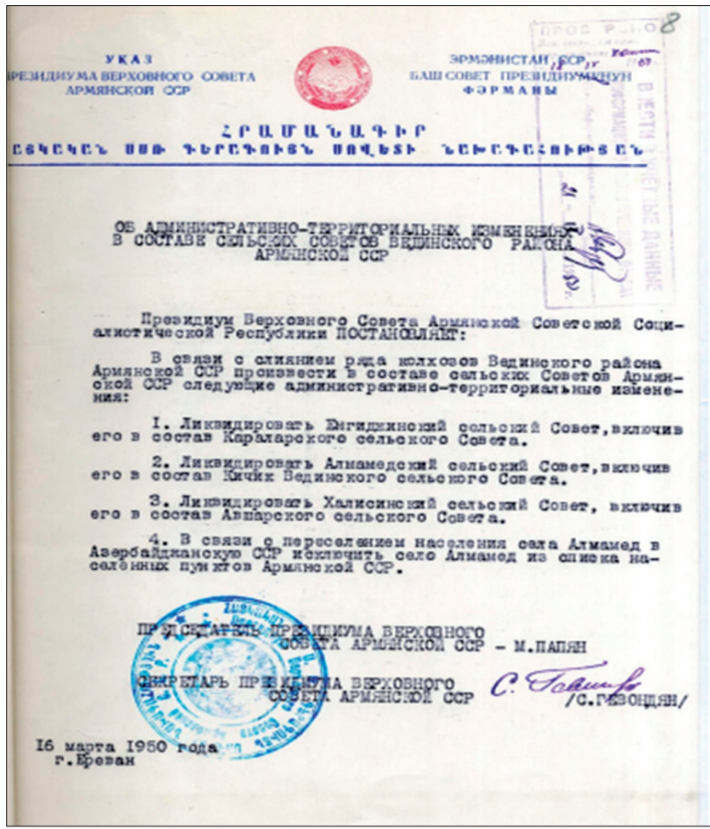
Azərbaycan türklərinin tarixi-etnik torpaqlarındakı izlərini silmək məqsədini güdən addəyişmə əməliyyatları əsasən aşağıdakı qaydada həyata keçirilmişdir (adlar Sovet Ermənistanı dövründəki inzibati rayonların bölgüsü əsasında verilir):

1. İlk növbədə, türklərin soykökü, onun tarixi keçmişi ilə bağlı yaşayış məskənlərinin adlarının (etnonimlər) dəyişdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Məsələn, Aşağı Türkmənli - Lusaquyğ (Eçmiədzin), Qorçulu - Mrqaşad, Sərdarabad - Hoktember (Qurduqulu, Hoktemberyan), Bayandur - Vağadur (Gorus), Şirvancıq - Lernakert (Artik) və s.

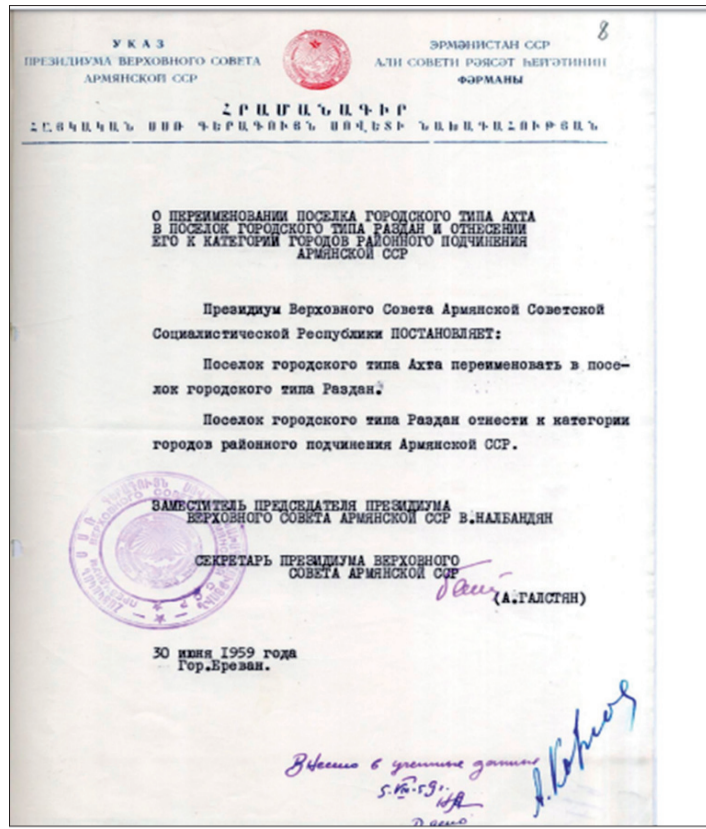
2. Bir çox yaşayış məskənlərinin adları ermənicəyə hərfi tərcümə edilmişdir. Məsələn, Armudlu - Tandzut (Qurduqulu, Hoktemberyan), Daşqala - Karaberd (Ağın, Ani), Dərəkənd - Dzoraquyğ (Quqark), Dərəçiçək - Tsaxkadzor (Axta, Hrazdan), Göl - Liçk (Aşağı Qaranlıq, Martuni), Güllübulaq - Vardaxpuyr (Qızılqoç, Qukasyan) və s.

⇒Ardı səh.5

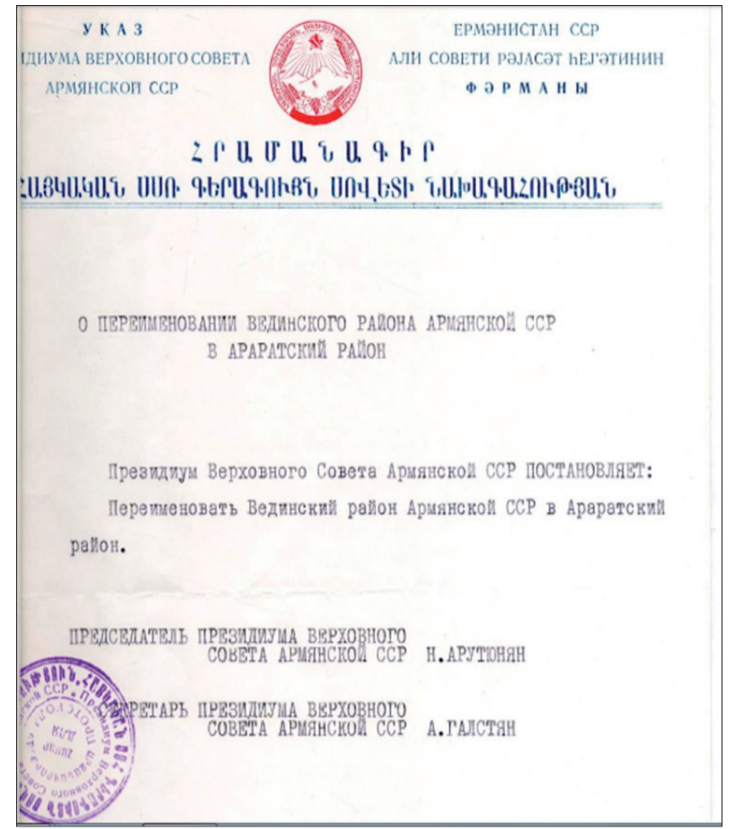
Az rb. mü llimi.- 2021.- 10 sentyabr.- S.1.

Kəndlərin ləğv edilməsi - 1950-ci il

Axta rayonunun adının dəyişdirilməsi

Vedinin adının dəyişdirilməsi

Əvvəlki qəzetin ötən sayında

← Əvvəlki səh.1

3. Bəzi yaşayış məskənlərinin adları "beynəlmillətçilik" pərdəsi altında dəyişdirilmişdir. Məsələn, Qaraqışlaq - Dostluq (Zəngibasar, Masis), Sultanabad - Şurabad (Ağbaba, Amasiya), Cücəkənd - Qızılsəfəq (Voronsovka, Kalinino), Aşağı Necili - Sayat-Nova (Zəngibasar, Masis), Çanaxçı - Sovetkərt (Vedi, Ararat) və s. Bu proses bəzi erməni yaşayış məskənlərinin adlarının müasirləşdirilməsi prosesi ilə yanaşı aparılmışdır.

4. Yaşayış məskənlərinin adlarının bir qismi isə cüzi dəyişikliklə, ona oxşar, lakin ermənicələşdirilmiş adla əvəz edilmişdir. Məsələn, Dərəbas - Darbas (Qarakilsə, Sisian), Dəlilər - Dalar (Qəmərli, Artaşat), Ələyəz - Araqats (Talin), Gabud - Kapuyt (Paşalı, Əzizbəyov), Çırpılı - Crapi (Ağın, Ani) və s.

5. "Ermənistan SSR-in inzibati ərazi bölgüsü"nin bütün nəşrlərində adının önündə "Yuxarı", "Aşağı", "Böyük", "Kiçik" sözləri gələn türkmənşəli yaşayış məntəqələrinin adlarında bu sözlər ermənicə - yəni, müvafiq olaraq "Verin", "Nerkin", "Mets", "Pokr" şəklində yazılması həmin adların erməni dilində olması görüntüsü yaratmağa xidmət etmişdir. Bununla elə təəssürat yaratmağa çalışmışlar ki, guya dəyişdirilən adlar erməni mənşəlidir. Məsələn, Verin Zağalı - Axpradzor (Basarkeçər, Vardenis), Nerkin Zeyvə - Hartaşen (Eçmiədzin), Mets Kəpənəkçi - Musaelyan (Düzkənd, Axuryan), Pokr Şiştəpə - Pokr Sepasar (Qızılqoc, Qukasyan) və s. Əslində isə həmin adlar Yuxarı Zağalı, Aşağı Zeyvə, Böyük Kəpənəkçi, Kiçik Şiştəpə və s. kimi oxunmalıdır.

Ümumiyyətlə, ermənilər azərbaycanlılara məxsusluğunu bildirən toponimlərdə hallanan "dağ" sözbirləşməsini "sar", təpə sözbirləşməsini "blur", göl sözbirləşməsini "lic", çay sözbirləşməsini "get", bulaq sözbirləşməsini "ağb-yur", su sözbirləşməsini "cur", dərə sözbirləşməsini "dzor", daş sözbirləşməsini "kar", gül sözbirləşməsini "vard" ifadəsi ilə əvəz etməklə, habelə, hərfi tərcümə yolu ilə toponimlərimizi erməniləşdirmişlər.

1935-ci il yanvarın 3-də Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin verdiyi fərmanla 29 rayonda 72 türkmənşəli toponim dəyişdirilərək, mənəvi soyqırımına məruz qoyulmuşdur.

SSRİ Nazirlər Sovetinin 23 dekabr 1947-ci il və 10 mart 1948-ci il tarixli qərarları əsasında 100 mindən artıq azərbaycanlının 1948-1953-cü illərdə Ermənistan SSR-dəki tarixi-etnik torpaqlarından Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına deportasiyasından sonra 60-dan artıq yaşayış məntəqəsinin adları dəyişdirilmişdir. Qarabağlar rayonu azərbaycanlıların depotasiyasından sonra ləğv edilmiş, onun kəndlərinin çoxu indiyədək xarabə qalmışdır.

Təkcə 1978-ci ildə 23 rayonda türkmənşəli 60 toponim dəyişdirilmişdir.

1988-ci ildə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində baş qaldıran erməni separatizminin qarşısının vaxtında alınmaması öncə Ermənistanda yaşayan azərbaycan-

Ermənistanın toponimik cinayətləri

Nazim MUSTAFA, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Prezident Kitabxanasının şöbə müdiri

Tarixi saxtalaşdırmaq vasitəsi

lıların tarixi-etnik torpaqlarından deportasiyası ilə nəticələndi. Məhz Moskvanın ermənilərə arxa durması nəticəsində 1988-1989-cu illərdə indiki Ermənistan ərazisində azərbaycanlıların yaşadıkları 170 təmiz və 94 qarışıq yaşayış məntəqələri boşaldıldı. Ermənistanın Meğri rayonunun Zəngilan rayonu ilə həmsərhəd bölgəsində qalmış axırıncı azərbaycanlı kəndi - hazırda "Nrnadzor" adlandırıldıqları Nüvədi kəndi 1991-ci il avqustun 8-də boşaldıldı. Ümumiyyətlə, həyata keçirilən sonuncu etnik təmizləmə nəticəsində Ermənistanın 22 kənd, rayonundan və 6 şəhərindən təqribən 250 min azərbaycanlı tarixi-etnik torpaqlarından vəhşicəsinə qovuldu.

1988-1989-cu illərdə Ermənistan ərazisində azərbaycanlı əhaliyə qarşı etnik təmizləmə siyasəti həyata keçirildikdən sonra Ermənistan Respublikası Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1991-ci il 9 aprel tarixli fərmanı ilə 90 yaşayış məntəqəsinin, 8 avqust 1991-ci il fərmanı ilə 16 yaşayış məntəqəsinin, Ermənistan parlamentinin 4 iyul 2006-cı il tarixli qərarı ilə isə əvvəllər azərbaycanlılara məxsus olmuş, 31 yaşayış məntəqəsinin adları dəyişdirilərək erməniləşdirilmişdir.

Elə azərbaycanlı yaşayış məntəqəsi olmuşdur ki, onun adı indiyədək bir neçə dəfə dəyişdirilmişdir. Məsələn, azərbaycanlıların 1988-ci ildə deportasiya olunduqları Amasiya rayonundakı Yeniyl kəndinin adını 1991-ci ildə dəyişdirərək Ağvorik qoymuşlar. Lakin 1935-ci ilədək Yeniylun adı Qaranamaz olmuşdur. Daha bir nümunə Pəmbək bölgəsin-

dəki Böyük Qarakilsə yaşayış məntəqəsinin adı 1926-cı ildə dəyişdirilərək Martunaşen qoyulmuş, 1935-ci ildə bir daha dəyişdirilərək Kirovakən adlandırılmış, indi isə Vanadzor adlandırılır. İndiki Ermənistan ərazisində azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə siyasəti, soydaşlarımızın tarixi-etnik torpaqlarından sonuncu nəfərinədək deportasiyası məhz inzibati rayonlar üzrə bölgünün mövcud olduğu dövrdə, hələ Ermənistanın sovet hakimiyyəti dövründə başa çatdırılmışdır. Əhəlinin yaddaşında və şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlərdə də məhz onların o dövrdə doğulub boya-başa çatdıqları kəndin və rayonun adları qeyd olunmuşdur və yaddaşlarda da o cür yaşayıb.

7 noyabr 1995-ci ildə Ermənistan Respublikasının inzibati-ərazi bölgüsü haqqında yeni qanun qəbul edilmişdir. Ermənistanın yeni inzibati-ərazi bölgüsünə əsasən həmin vaxtdək mövcud olan rayonlar üzrə bölgü ləğv edilmiş, əvəzində 11 vilayət (marz) yaradılmışdır. Şirak vilayətinə keçmiş Amasiya (Ağbaba), Qukasyan (Qızılqoc), Axuryan (Düzkənd), Ani (Ağın) və Artik rayonları, Lori vilayətinə keçmiş Kalinino, Stepanavan (Cəlaləvlu), Tumanyan (Allahverdi), Spitak (Hamamlı) və Quqark rayonları, Tavuş vilayətinə keçmiş Noyemberyan, İcevan (Karvansara) və Tauş (Şəmsəddin) rayonları, Araqadzor vilayətinə keçmiş Talın, Aparan, Araqats (Ələyəz), Aştarak (Əştərək) rayonları, Kotayk vilayətinə keçmiş Hrazdan (Axta), Kotayk (Abovyan - Ellər), Nairi rayonları, Gegarkunik vilayətinə keçmiş

Krasnoselsk, Vardenis (Basarkeçər), Martuni (Aşağı Qaranlıq), Kamo (Kəvər) və Sevan rayonları, Armavir vilayətinə keçmiş Baqramyan, Hoktemberyan (Sərdarabad) və Eçmiədzin rayonları, Ararat vilayətinə keçmiş Masis (Zəngibasar), Artaşat (Qəmərli) və Ararat (Vedi) rayonları, Vayotsdzor vilayətinə keçmiş Vayk (Əzizbəyov) və Yeğeqnadzor (Keşikənd) rayonları, Sünik vilayətinə keçmiş Meğri, Sisyan, Qafan və Gorus rayonları daxil edilmişdir. İrəvan şəhəri isə ayrıca vilayət statusu verilmişdir. Ermənistan Dövlət Daşınmaz Əmlakın Kadastrı Komitəsinin 2007-ci ildə verdiyi məlumata görə, yerdə qalan 21 yaşayış məntəqəsinin adlarının dəyişdirilməsi ilə əddəyişmə əməliyyatı başa çatdırılmışdır. Ermənistanda siyasi motivlərə əsasən, bilərəkdən dəyişdirilməyən cəmi bir neçə yaşayış məntəqəsinin adları indiyədək olduğu kimi saxlanmışdır. Məsələn, Nizami (Zəngibasar), Avşar (Vedi), Hallavar (Quqark), Şamlıq (Tumanyan (Allahverdi)) və s.

Ümumiyyətlə, son dövrdə Ermənistan 700-dən artıq türkmənşəli inzibati-ərazi vahidinin adları dəyişdirilmişdir.

Ermənistan ərazisində oykonimlərlə yanaşı, hidronimlərin və oronimlərin adlarının da dəyişdirilməsi prosesi sovet hakimiyyəti illərində mütəmadi olaraq davam etdirilmişdir. Bu qəbildən olan bəzi toponimlər 1961-ci ildə Ermənistan SSR-in ilk Atlasının buraxılmasına qədər dəyişdirilmişdir. Məsələn, Göycə gölünü "Sevan", Zəngi çayını "Hrazdan", Arpaçay "Axuryan", Ələyəz da-

ğını "Araqats", Ağbaba dağına "Qukasyan", Dərəçiçək yaylağını "Tsaxkadzor" adlandırmışlar və s.

Sovet hakimiyyəti illərində adları dəyişdirilən toponimlər barəsində Ermənistan SSR Ali Sovetinin qərarlarının bir nüsxəsi bir qayda olaraq SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinə, onun Katibliyinə və SSRİ Nazirlər Sovetinin nəzdindəki Dövlət Geodeziya və Kartografiya Baş İdarəsinə göndərilirdi ki, həmin dəyişikliklər yaşayış məntəqələrinin siyahısında və buraxılan xəritələrdə nəzərə alınsın. Bu gün həmin sənədlər Rusiya Federasiyası Dövlət Arxivinin müvafiq fondlarında saxlanılır.

2014-cü ildə AMEA Tarix İnstitutu indiki Ermənistan ərazisində soyqırımına məruz qoyulan və 702 inzibati-ərazi vahidini əhatə edən "Vandalizm: tarixi adlara qarşı soyqırım" (tərtibçi - Nazim Mustafa, "Ön söz" - akademik Yaqub Mahmudov) kitabını çap etdirmişdir.

Uydurma "böyük Ermənistan" iddiasını gerçəkləşdirmək üçün ermənilər tarixi saxtalaşdırmaq əməlini bu gün də davam etdirirlər.

Rəsmi İrəvan 1988-2020-ci illərdə Dağlıq Qarabağın və onun ətraf rayonlarının silah gücünə Ermənistanın aneksiyası edilmiş siyasəti yürütmüşdür. Məlumdur ki, 1991-ci il sentyabrın 2-də Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti və Azərbaycan SSR-in Şaumyan (kənd) rayonu hüddullarında qondarma "Dağlıq Qarabağ Respublikası" elan edilmişdi.

26 noyabr 1991-ci ildə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini ləğv etmək haqqında Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti qanun qəbul etmişdir. Stepanakert, Mardakert, Martuni şəhərlərinin tarixi adları qaytarılaraq Stepanakert şəhəri Xankəndi şəhəri, Mardakert şəhəri Ağdərə şəhəri və Mardakert rayonu Ağdərə rayonu, Martuni şəhəri Xocavənd şəhəri və Martuni rayonu Xocavənd rayonu adlandırılmışdır. Əsgəran və Hadrut rayonları isə ləğv edilmişdir. Xocalı şəhəri mərkəz olmaqla Xocalı rayonu yaradılmış, ləğv edilmiş Əsgəran rayonunun ərazisi Xocalı rayonunun, Hadrut rayonunun ərazisi isə Xocavənd rayonunun tərkibinə verilmişdir.

Hələ Sovet hakimiyyəti illərində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin ərazisində inzibati-ərazi vahidlərinin adlarının dəyişdirilməsi çox nadir hallarda baş vermişdi. Xankəndinin adı dəyişdirilərək Stepanakert, Aşağı Qaranlıq rayonunun adı dəyişdirilərək Martuni, Dizak rayonu isə Hadrut rayonu adlandırılmışdır.

1992-1993-cü illərdə Ermənistanın havadarlarının köməyi ilə həyata keçirdiyi işğalçılıq siyasəti nəticəsində DQMV və onun ətrafındakı 7 rayon - Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı, Cəbrayıl, Zəngilan, Ağdam və Füzuli rayonları Ermənistan silahlı qüvvələrinin nəzarəti altına keçmişdi. Ermənistanın hərbi təcavüzü respublikanın 17 min kvadratkilometr ərazisində 900 yaşayış məntəqəsinin işğal ilə nəticələnməmişdi. Nəticədə bir milyondan artıq insan Ermənistan tərəfindən etnik təmizləməyə məruz qalmışdı. Faktiki olaraq işğal edilmiş Azərbaycan əraziləri Ermənistanla birləşdirilmişdi. Qondarma DQR əsasında İrəvandan idarə olunur. Ermənistanın bütövlükdən maliyyəyəşdirilirdi.

(Ardı var)